

ՎԼԻԵՐԱԳՐԱՅԻՆ

ԱՐՏԱԿ ՄԱՂԱԼԵԱՆ

Պատմական գիտությունների թեկնածու

ԵՐՈՒՍԱԿԵՄԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐԺ
ՊՕՂՈՍ ՎԱՆԵՅՈՒՆԱՄԱԿԸ
ԱՐՑԱՆԻ ՄԵԼԻՔՆԵՐԻՆ

Երուսաղեմ Հայոց Պատրիարք Պօղոս Վանեցու՝ 1772 թ. մայիսի 10-ին Արցախի մելիքներին ուղղած նամակի կրկնօրինակը գտնուում է Երուսաղեմ, Ս. Հակոբեանց վանքի ձեռագրատանը, 3221 բուսահամարի տակ պահուող «Օրինակը պաշտօնագրոց» ժողովածուի 113-115 էջերում (1) : Զեռագրի յիշատակարանում կարդում ենք. «Շնորհօք ամենագորին Աստուծոյ ի ՌՄԺԸ (1769) թուին, Յուլիս ԻԷ (27), ի պատրիարքութեան Սրբոյ Քաղաքիս Երուսաղեմի՝ տեառն Պօղոսի երջանիկ բարոնապետի եւ արքեպիսկոպոսի Վանցոյ, եղև սկիզբն գրութեան օրինակաց գրոցս, զի զբազմաց հարկատրական գրելեաց յամենայն պէտս Սրբոյ Արքողոյս՝ զօրինակս պարունակէ իրեան, այսինքն՝ նուիրակական կոնդակաց, հանդերձ անուամբք իւրաքանչիւրոց թմից, քաղաքաց, դասապայից եւ գիւղից...» (2) :

Այս նամակով Երուսաղեմ Հայոց Պատրիարքը նիսական աջակցութիւն է խնդրել Խանսայի Մելիքներից, սակայն Արցախի պատմութեան ուսումնասիրութեան տեսանկիւնից ոչ այնքան կարելի է սոյն վաւերագրի բովանդակութիւնը, որքան նամակի առկայութեան բուն փաստը: Յայտնի է, որ այդ ժամանակաշրջանում Արցախի մելիքութիւնները հայ իրականութեան մեջ մնացել էին առաւել ազդեցիկ աշխարհիկ իշխանութիւնը, որոնց վրայ էլ իր հայացքն էր ուղղել Երուսաղեմ Հայոց Պատրիարքը:

Վերջում մեր խորին երախտագիտութիւնն ենք յայտնում Երուսաղեմի Հայոց նախկին Պատրիարք՝ Տ. Թորգոմ Արք. Մանուկեանին՝ մեր խնդրանքին ընդառաջելով, սոյն վաւերագրի լուսապատճէնը մեզ տրամադրելու համար:

(113) Ի ՌՄԻԱ (1772) ԹՈՒՆ ԵՒ Ի ՄԱՅԻՍԻ Ժ (10), ՍՂՆԱՂՈՒ ՄԵԼԻՔՆԵՐԻՆ, ԱՅՍԻՆՔՆ՝ ՄԵԼԻՔ ԵՍԱՅԻՆ, ՄԵԼԻՔ ԱԴԱՄԻՆ, ՄԵԼԻՔ ԻՍՈՒՖԻՆ, ՄԵԼԻՔ ՄԻՐՉԱԽԱՆԻՆ, ՄԵԼԻՔ ՇԱՀՆԱԶԱՐԻՆ.
ԶԵՌԱՄԲ ՂԱԶԱՆՉԵՑԻ ՄԱՀՏԵՍԻ ՄԿՐՏՉԻՆ ԳՐԵՅԱԸ

Եւ ընդ Աստուածապարգէս և շնորհաբաշխ օրհնութեանս ծանիցէ բարեպաշտութենէ Աստուածասէր իշխանիդ, զի գրէ սրբազան Առաքեալն Պօղոս առ սիրելի աշակերտն իւր Տիմոթէոս,

բացայայտելով զպատճառ մարդեղութեան Տեառն մերոյ, ասելով՝ Յիսուս Քրիստոս եկն յաշխարհ փրկել մեղաւորս: Եւ սուրբ Առաքեալն Պետրոս ասէ՝ Քրիստոսի չարչարիւն վասն մեր**, և դուք ի նոյն միտս վառեցարուք, յորոց և յայլոց այսպիսեաց յոյժ բազում վկայութեանց Աստուածայնոց սուրբ գրոց յայտնապէս ուսանիմք, թէ որդւոյն յԱստուծոյ՝ որդի մարդոյ լինիլն վասն փրկութեան անկելոյ մարդկային բնութեանս եղել: Եւ այս ոչ վասն գործոց մերոց, այլ վասն իւրոյ ամենառատ մարդասիրութեանն, խոնարհեալ յիւր անհասանելի փառացն, զգեցաւ մարմին՝ ծնեալ ի կուսէն, մարդ եղել վասն փրկութեան մարդկան՝ անփոփոխելի գոյով ի յեութեան, որ և յանձն էառ զբազում նեղութիւնս և զվիշտս աշխարհի ի ստեղծուածոց իւրոց կամաւորապէս: Եւ ի վախճանի կատարման ամենայն տնօրէնութեանն, եհեղ զՊատուական և զԱստուածային Արիւնճ իւր ի վերայ Քառաքել խաչին՝ բազում և անթիւ չարչարանք, զորս մի ըստ միոջէ ոչ որ կարէ ճատել, և մեռեալ մարմնով եղաւ ի գերեզմանի, յետ երից աւուրց աւերեալ զոժոխս, յարեաւ փառօք և համբարձաւ յերկինս, նստաւ ընդ աջմէ Հօր, յորմէ ոչ երբէք էր բաժանեալ, որ և գալոց է դատել զկենդանիս և զմեռեալս***, որպէս ուսուցանեն մեզ Աստուածային գիրք:

Եւ զայստիկ, ո՛վ Աստուածասէր իշխան, ոչ այլ ինչ պատճառաւ արար, եթէ ոչ վասն փրկութեան մարդկան, որ գերի եղեալ էր բոլոր բնութիւն մարդկային ի ձեռն սատանայի, և ոչ յայլ ուրեք եցոյց զայս անճառելի մարդասիրութիւնս, եթէ ոչ ի յայս օրհնեալ Աւետեաց երկիրս և ի Սուրբ Քաղաքս Երուսաղեմ, որում ամենայն հաւատացեալ Քրիստոնեայք ցանկան և փափաքին, և որոք կարողանան, ոմանք զաշխատանս և զբազում ծախս ընչից յօժարաբար եանձն [յանձն] առնելով՝ զան յովստ և յերկրպագութիւն սրբոց փրկագործ տնօրինական տեղեացս և առեալ զօրհնութիւն սոցին՝ մանաւանդ Սրբոյ Աստուածընկալ և լուսաբոլոյս գերեզմանին Քրիստոսի Տեառն մերոյ, և խաղաղութեամբ դառնան իւրաքանչիւրք ի յերկիրս և ի բնակութիւնս իրեանց և ոմանք զողորմութիւնս, զընծայս և զնուէրս, և կամ զյիշատակիս՝ արձաքեղէնս և ոսկեղէնս, և զայլ նմանս սոցին յղեն ի Սուրբ Քաղաքս, կամ ձեռամբնորակաց (114) և կամ ձեռամբ եկօղ ուխտաւորաց, որոց և իւրաքանչիւրոց օրհնութեան կոնդակ ուղարկենք. և նորա այնու զփափաքս սրտից իրեանց լցուցանեն:

Բայց ի մէջ այսքան բազմութեանց ուխտաւորաց՝ մեծատանց և աղքատաց, որք վասն սիրոյ Սուրբ Տեղեացս զաղքատութիւնս իրեանց մոռացեալ՝ զան յերկրպագանել Սրբոյ Աստուածընկալ գերեզմանին Քրիստոսի Տեառն մերոյ. մինչ ի ձեր օրհնեալ երկրէդ ոչ որ գտանի աստ, զի գոնէ ձեռամբ նորին օրհնութեան կոնդակ յղեսցուր

Աստուածասիրութեան ձերում: Յոյժ ցաւիմ և ափսոսան վասն սիրելեացդ իմոց, որք կարող գոյով, և ողորմութեամբն Աստուծոյ տօլվաթաւոր և առատածեռն՝ ոչ հրամայէք և եկեալ զօրհնութիւն Սուրբ Տեղեացս վայելէք, և զօրհնեալ մահտեսական անունն՝ հանդերձ թողութեամբ մեղաց առեալ՝ վերադառնայք խաղաղութեամբ ի յօրհնեալ տունս և ի բնակութիւնս ձեր: Եւ մեր հոգեւորապէս Հայր գոյով հասարակաց, որ զամենայն աշխատանս և զցասս Սրբոյ Արքայոյս ի փառս Քրիստոսի յօժարութեամբ յանձն առեալ կրեմք վասն այնորիկ, զի նախ նա ինքն զչարչարանս և զմահ կամաւորապէս յանձն էառ վասն մերոյ փրկութեան, անպարտ և անարատ գոյով ըստ ամենայնի, որոյ զկաթիլ մի ի քրտանցն ոչ արժէ բովանդակ չարչարանք աշխարհի, և զի, եթէ նա այնքան սիրեաց զանկեալ բնութիւնս մարդկան, մինչև զանձն իւր եղ ի վերայ նորա կամաւորապէս:

Մեծ ինչ իցէ, եթէ հաւատացեալքն զանցաւոր աշխարհիս ի նմանէ պարգեւեալ ստացուածս ծախեալ ի փառս Անուան նորա, պատուեսցեն զՍուրբ Գերեզման իւր շնորհաբաշխ, որպէս և առնեն իսկ յամենայն կողմանց՝ դիմելով ի Սուրբ Երկիրս, վասն սիրոյ Սուրբ Տեղեացս: Եւ զայս ասեմ սիրելի ոչ այնքան մարմնաւոր օգտի աղագաւ, որքան փրկութեան հոգւոց ձերոց, զի Աստուած, որ մինչև ցայժմ չէն և պայծառ պահեալ է զՍուրբ Արքոս իւր, այսուհետև ևս կարող է պահել, այլ կամիմ, զի դուք սիրելիք մեր՝ գոյով հաւատացեալք Քրիստոսի և բարեպաշտք, մի՛ գրկեցիք ի շնորհաց Սուրբ Տեղեացս, զոր ամենայն հաւատացեալք վայելեն. թէպէտ և մարմնաւոր գոյիւր օգնական լինիլն Սրբոյ Տանս չիցէ պակաս բարեգործութիւն, որով աղքատ միաբանից մարմնաւոր ապրուստն հոգալով՝ հանապազ աղօթեսցեն վասն ամենայն հաւատացելոց՝ մանաւանդ ողորմութիւն տուողաց, զի լինիցի ձեր առաւելութիւնն ի նոցա նուագութեան, և նոցա առաւելութիւնն ի ձեր պակասութեան, որպէս Առաքելն ասէ:

Եւ որովհետեւ ի բազում ժամանակաց հետէ ի յօրհնեալ երկրէդ ձերմէ կամ վասն անհանգրստութեան, և կամ այլ ինչ պատճառաւ ուխտաւոր կամ ողորմութիւն չէ եկեալ ի Սուրբ Քաղաքս յայսմ ամի, սիրելիմ մեր՝ Ղազանչեցի Մահտեսի Սկրտիչն, աստ հանդիպելով՝ ծանոյց մեզ զբարեպաշտութենէ սիրելւոյդ և զխաղաղութենէ երկրիդ, վասն որոյ յոյժ ուրախացաք, և գոհանալով խնդրեմք յԱստուծոյ, զի խաղաղութեամբ և միշտ սիրով պահեսցէ զձեզ, փրկելով յերեւելի և յաներեւոյթ թշնամեաց, և զօրացուցէ զձեզ յաղթող լինիլ ընդդէմ հակառակորդաց հաւատոյ: Այլեւ (115) զիստացէ բարեպաշտութիւնդ, զի որ զբարիս գործէ՝ զհատուցումն գործոցն միայն ընդունի ի Տեառնէ, իսկ որ այլոց բարեաց եւս պատճառ լինի, կրկին վարձս ստանայ, ուստի

խնդրեմք ի սիրելւոյդ, զի գոյով իշխող և մեծաւոր ի վերայ օրհնեալ նահանգիդ հաւատացելոցն, նախ դու՝ օրհնեալդ ի յԱստուծոյ, սկիզբն արասցես նորագոյն բարեգործութեան՝ զսէրդ առ Սուրբ Երուսաղէմս հաստատելով, և եթէ հրամայես ընդ քեզ և զայլ յորդորելով՝ զայլ ի յուխտ և յերկրպագութիւն Սուրբ Տեղեացս յոյժ բարոյր առնես, ապա թէ այս պատճառաւ իւրիք անկարելի լիցի վասն իշխանական կառավարութեանդ, կարող ես զայլս յորդորմամբ յղեալ, նաև ի հեռաստանէ օգնութիւն առնել Սրբոյ Տանս, զի ի մէջ բազում նեղութեան եմք, զոր մահտեսի Սկրտիչն կու պատմէ բարեպաշտութեանդ:

Այլեւ յորժամ մեր նուիրակն տեղդ կու գայ, Աստուծոյ համար տիրութիւն առնես. կամ զայլ տօլվաթաւորսն եւս՝ յորդորելով օգնութիւն առնէք և զոր ինչ ողորմութիւն նուիրակին տայք, այնպէս կու համարիմք, թէ եկիք ուխտ արարիք. և միշտ աղօթող եմք վասն կենդանեացդ և ննջեցելոցդ ձերոց առ Տէր, զի զբազմապատիկ վարձս բարեաց պարգեւեսցէ ձեզ աստ և ի հանդերձելումն, որ և սիրոյ զիրդ անպակաս առնելով, լեր ողջ բաւ է:

ՇԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

- (1) Ն. Արք. Պողոսյանի կազմած ձեռագրացուցակում տայն պաշտոնագրերի ժողովածուն ներկայացուած է այսպէս. «Շառալ 36 x 24,5 x 3: Էջք 198: Հանգամանք բաւարար, նորոգութիւն կրած: Թուրք սպիտակ, բանձր: Գրութիւն՝ խորագիրները եւ սկզբնատառերը կարմիր, մնացեալը սև մելանով, միասին, 33 տող, կարմիր գիծերով միջև: Նոտք շեղագիր: Համառօտագրութիւնը առատ: Կաշեկազմ: Դասարակ բուրդ սկիզբը մէկ քերք» (տես Մայր ցուցակ ձեռագրաց Սրբոց Յակոբեանց, հ. 9, կազմեց՝ Ն. Արք. Պողոսեան, Երուսաղէմ, 1979, էջ 521):

- (2) Մայր ցուցակ ձեռագրաց Սրբոց Յակոբեանց, հ. 9, էջ 521:

* Ա. Տիմ. Ա. 15:

** Ա. Պետ. Դ. 1:

*** Ա. Պետ. Դ. 5:

Երուսաղէմի մատենադարանը (Ս. Թորոս)